

ОРУЖЈЕ ИЗ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Марко Алексић, Београд

Народни музеј у Београду позајмио је петнаест примерака оружја, копља, секире, врхове стрела и бојни нож за сталну поставку Војног музеја у Београду. Обзиром да предмети представљају случајне налазе са територије Србије који су набављени откупом не постоје подаци о условима налаза па је у раду одређена њихова типолошко-хронолошка припадност. Сви обрађени предмети, изузев бојног ножа припадају средњем веку док је бојни нож одређен као део материјалне културе Келта.

Кључне речи: оружје, Србија, Средњи век.

Народни музеј у Београду позајмио је 1961. године групу предмета из Средњевековне збирке за потребе сталне поставке Војном музеју у Београду. Ради се о петнаест примерака оружја који су изложени у сали бр. 6 сталне поставке Војног музеја. Ову групу предмета чине три копља, четири секире, седам врхова стрела и један нож.¹ Сви ови предмети представљају случајне налазе претежно са територије Србије и доспели су у музеј путем откупа. Изузетак представља секира (кат. бр. 6) и врх стреле (кат. бр. 12) за које не постоје подаци о месту налаза. Такође, за сва три копља (кат. бр. 1-3) и једну секиру (кат. бр. 5) постоје подаци да потичу из Дунава, међутим откупљени су у Београду па се за њих може само претпоставити да су са наше територије. Обзиром да ниједан предмет није откривен током систематских ископавања, односно да не потиче из затворене археолошке целине време њихове производње и употребе могуће је одредити само на основу облика и типолошке припадности.

¹ На реверсима о позајмици ових предмета наводи се још једно копље без инвентарског броја. Приликом отварања витрине у Војном музеју у којој се налазе сви наведени предмети установило се да је четврто копље заправо копија. О овом копљу без инвентарског броја не постоје никакви други подаци у документацијама Народног и Војног музеја. Копија по свом облику и димензијама припада типу франачког копља са крилцима.

У овом раду предмети су каталошки обрађени, а њихова типолошка анализа извршена је у самом тексту. Предмети су у каталогу, тексту и на таблама разврстани по врсти оружја; копља, секире, врхови стрела и нож.²

Захваљујем се кустосу Народног музеја Александри Нитић која ми је љубазно уступила материјал, као и археологу Мирку Пековићу из Војног музеја на помоћи приликом коришћења материјала.

КОПЉА

Копље је нападнo бoднo оружјe нa мoткe кoјe сe сaстoји oд мeтaлнoг врхa (бoдил) и дрвeнoг кoпљиштa. Врх сe сaстoји oд сeчивa и тулцa дoк сe сa дoњe стaнe кoпљиштa чeстo нaлaзиo мeтaлнi oкoв кoнуснoг oбликa пoмoћу кoгa сe кoпљe зaбaдaлo у зeмљу.

Копље извaђeнo из Дунaвa (кaт. бр. 1, сл. 1/2) пo oбликy припaдa вeoмa чeстoм типу сa дeлтoидним сeчивoм. Кoпљa сa oвaкo oбликoвaним сeчивoм кoристилa су сe јoш у микeнскoј Грчкoј,³ кoд Етрурaцa⁴ кaо и у римскoм нaоружaњу.⁵ У зaпaднoј Еврoпe oнa су у oпoтрeби крoз читaв срeдњи вeк,⁶ a истo сe мoжe рeћи и зa oстaлe дeлoвe кoнтинeнтa.⁷ Пo фoрми и димeнзијaмa, кoпљe из Дунaвa је нaјблжe срeдњeвeкoвним примерцимa. Кaо aнaлoгијe мoгу сe нaвeсти двa кoпљa из oкoлинe Дoњeг Милaнoвцa кoјa су дaтoвaнa у XIV-XV вeк,⁸ примерaк из oкoлинe Пoжaрeвцa (XIV-XVI вeк)⁹ и нaлaз из Јaблaнцa кoд Сeњa (тaкoђe XIV-XVI вeк).¹⁰ Кoпљa сa дeлтoидним oбликoм сeчивa и тулцeм чeстo су прикaзaнa и нa нaшeм срeдњeвeкoвнoм фрeскo сликaрству.¹¹ Нa oснoву сличнoсти сa нaлaзимa кoпaљa кoјa су дaтoвaнa oд

² Обзиром да су врхови стрела причвршћени за дрвене копије тела стрела није било могуће израдити њихове цртеже. Због тога су само измерене димензије, а цртежи су презети из документације Народног музеја.

³ E. Cuq, s.v. hasta, у Ch. Daremberg, M. E. Saglio, *Dictionaire des Antiquités Grecques et Romaine*, III/1, Paris 1896, 34, fig. 3717.

⁴ Исто, 38, fig. 3726.

⁵ M. C. Bishop and C. N. Coulston, *Roman Military Equipment, – From the Punic Wars to the fall of Rome*, London 1993, 124, fig. 84/10.

⁶ W. Boeheim, *Handbuch der Waffenkunde*, Leipzig 1890, 308, 314, fig. 146, 149, 172, 360, 363, 365.

⁷ A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausüstung des 9. bis zur ersten hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II, Slovenska Archeologia 24/2*, (Bratislava) (1976) 301, Abb. 36. (Тип 4a). А. Н. Кирпичников и А. Ф. Медведев, *Вооружение, у Древняя Рус, город, зомок, село*, Москва 1985, 308, Таблица 125, 126 (Тип III)

⁸ A. Lalović, *Srednjovekovno oružje iz Narodnog muzeja u Zaječaru i Zavičajnog muzeja u Knjaževcu, Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije 2* (1982) 69, к. бр.12; Т. I/12.

⁹ П. Поп-Лазих, *Каталог средњовековног оружја у Историјском музеју Србије, Зборник Историјског музеја Србије 20* (1983) 187, к. бр. 14; Д. Миловановић, *Уметничка обрада неплеменитих метала на тлу Србије*, Београд 1985-1986, 140, к. бр. 358.

¹⁰ M. Šercer, *Staro oružje na motki, katalog muzejskih zbirki VII*, Zagreb 1972, 91, к. бр. 260, Т. 29.

¹¹ Г. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд 1957, 79, сл. 38-40.

XIV до XVI stoleћа и примерак из Дунава се временски може одредити у ово раздобље.

Витко копље са кат. бројем 3 (сл. 1/3а, 3б) такође представља случајан налаз из Дунава. Витка листолика копља са наглашеним гребеном по средини сечива карактеристична су за келтско наоружање. Келтски ратник је користио једно велико копље дужине 30-80 cm и једно до два мања копља дужине бодила до 30 cm.¹² По облику бодила, примерку из Дунава најближи би били типови II/A и IV/A келтских копаља.¹³ У првом случају ради се о копљима са витким сечивом и уздужним гребеном троугластог пресека,¹⁴ док копља IV/A типа имају гребен четвртастог пресека.¹⁵ Међутим, осим што се од примерка из Дунава разликују по облику пресека уздужног гребена, келтска копља немају ни заобљен корен сечива као што је то случај код копља из Дунава. Витка листолика копља са средишњим гребеном четвртастог пресека задржала су се у употреби у нашим крајевима и за време Римљана.¹⁶

Најближе аналогije овом налазу из Дунава могу се наћи међу средњовековним примерцима. По облику и димензијама најсличнији је случајан налаз из околине Пожаревца који на доњем делу тулца такође има украс у виду паралелних прстенастих уреза.¹⁷ У овај тип копаља спадају налази из Саве код Дубочца,¹⁸ и примерци са непознатог налазишта из Народног музеја у Зајечару¹⁹ и Народног музеја у Крушевцу²⁰ која су датована у XIV-XV односно XV stoleће. На основу изнесених аналогija копље из Дунава (к. бр. 3) припадало би епохи средњег века, а по облику и димензијама најближе је налазима датованим у XIV- XV stoleће.

Копље са витким сечивом четвртастог пресека (кат. бр. 2, сл. 1/1) представља случајан налаз из Дунава. Витка копља четвртастог пресека са тулцем

¹² J. Todorović, Prilog klasifikaciji i hronološkoj determinaciji keltskih kopanja, *Vesnik Vojnog muzeja* 10 (1968) 197, 202.

¹³ Исто, 198, Т. II (Табела са типовима келтских копаља).

¹⁴ J. Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Beograd 1968, 70, Т. VII/5, Т. XXVIII/4-7.

¹⁵ Исто, 70, 71, Т. III/1, Т. XLII/2.

¹⁶ П. Милошевић, Наоружање и опрема у доба освајања и консолидације долине Саве, у О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљанин и П. Милошевић, *Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније*, Нови Сад 1987, 17, 18, кат. бр. 13, 14, Т. 1/3, 4.

¹⁷ П. Поп-Лазих, *нав. дело*, 188, кат. бр. 17; Исто, *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији*, Краљево 1996, 4, кат. бр. 17; Исто, *Оружје и опрема средњовековних ратника у Србији*, Зајечар 1997, 2, кат. бр. 17; Д. Миловановић, *нав. дело*, 160, кат. бр. 416. (копље је дугачко 24,9 cm и датовано у XV-XVI stoleће).

¹⁸ М. Šercer, *нав. дело*, 94, к. бр. 277, Т. 30; копље је дугачко 46 cm и датовано је у XVII век. Копље са непознатог налазишта из Повијесног музеја Хрватске у Загребу, ауторка је датовала у XVIII (?) век мада и по облику и по димензијама (дужина 79 cm) одговара келтским копљима и то типу II/A (видети нап. бр. 13); М. Šercer, *нав. дело*, 94, 95, кат. бр. 278, Т. 32.

¹⁹ А. Lalović, *нав. дело*, 70, кат. бр. 7, Т. I/7; копље је дугачко 44,5 cm.

²⁰ Д. Миловановић, *нав. дело*, 145, кат. бр. 373; копље је дугачко 24,5 cm.

била су у употреби у римској војсци од доба републике.²¹ Са наше територије, по старости представља јединствен налаз копље са гвозденодопске некрополе у Санском Мосту која је датована од око 500. до око 300. године п.н.е.²² Током средњег века, овај тип копаља био је у употреби у источној Европи где је стигао посредством Византије.²³ Копља са копљиштем дужине 70-80 см и гвозденим врхом тробридног или четворобридног облика у средњем веку су се називала Гавалоти, а користила су се претежно у западном делу Медитерана како на копну тако и на бродовима.²⁴ О употреби Гавалота у нашим крајевима сачуван је један податак у дубровачком архиву из 1349. године.²⁵ На нашој територији два копља са сечивом четвртастог пресека пронађена су на локалитетима у околини Рековца, југоисточно од Крагујевца. Она имају прстенасто проширење испод сечива и датована су у XVI-XVII,²⁶ односно XV столеће.²⁷ Овом типу копаља вероватно припада и налаз из околине Дубравице код Смедерева.²⁸ По облику најсличније копље налазу из Дунава представља примерак пронађен у Бугарској, на локалитету Перник.²⁹ Обликом и димензијама копље из Дунава блиско је налазу XV века са локалитета Јеринин Град код Рековца,³⁰ али је лошије израде и сличније је нешто старијем примерку из Перника. Обзиром на ове особине као и историјске податке о

²¹ М. С. Bishop, C. N. Coulston, *нав. дело*, 52, Fig. 22/1, 6; два копља са локалитета Нумантиа (Numantia), дужина 27 см односно 23,3 см; V. Hoffiler, *Опрема римског војника у прво доба царства*, *Вјесник Хрватског археолошког друштва* 12 (1912) 96, сл. 34; В. Савинова, *Оружје из римске збирке Народног музеја у Београду*, *Зборник радова Народног музеја* 16-1 (1996) 260, Т. II/7.

²² F. Fiala, *Das Flachgräberfeld und die Prähistorische Ansiedlung in Sanskimost*, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und die Hercegovina* VI, Wien 1899, 81, Fig. 73. Р. Васић, *Једно копље из Санског Моста: Пилум или Сигина*, *Гласник Српског археолошког друштва* 12 (1996) 45, 46.

²³ A. Ruttkay, *нав. дело*, 302, 303, Abb.36 (Тип VI). О копљима овог типа у Русији која се оквирно дагују од X до XVII века, А. Н. Кирпичников, А. Ф. Медведев, *нав. дело*, 309, Таблица 125,126 (Тип V).

²⁴ Ђ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Beograd 1976, 49, 50.

²⁵ *Monumenta Ragusina* II, JAZU, Zagreb 1879-1897, 79; преузет цитат из: Ђ. Petrović, *нав. дело*, 48, н. 11.

²⁶ S. Vetnić, *Medieval Weapons and Implements Deriving from the Middle Morava Basin*, *Balkanoslavica* 10 (1983) 140, кат. бр. 13, Pl. II/20; копље је дугачко 38 см.

²⁷ *Исто*, 140, кат. бр. 14, Pl. II/21; копље потиче са локалитета Јеринин Град код села Секурич и дугачко је 32 см.

²⁸ Копље има сечиво четвртастог пресека, дугачко је 28,5 см, а датовано је од XIV до XVI века. Слика или цртеж нису публиковани па ми је његов облик познат само преко описа предмета. II. Поп Лазих, *Каталог средњовековног оружја у Историјском музеју Србије*, *Зборник Историјског музеја Србије* 20 (1983) 187, кат. бр. 11; Исти, *Оружје и опрема средњовековних ратника у Србији*, *Зајечар* 1997, 2, кат. бр. 11; Исти, *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији*, *Краљево* 1996-1997, 3, кат. бр. 11.

²⁹ И. Чангова, *Перник, Том III (крепоста Перник VIII-XIV в.)*, *София* 1992, 171, сл. 154/2; Копље има неправилно обликован прстен између сечива и тулца. Димензије нису објављене, а копље није прецизније датовано.

³⁰ Вид. нап. бр. 27.

употреби овог типа копља у Дубровнику средином XIV века, примерак из Дунава се може прецизније временски одредити у XIV век.

СЕКИРЕ

Оне су предмети материјалне културе који се могу сврстати и у оруђе и у оружје. За неке типове се, на основу њиховог облика, може одредити да поуздано спадају у бојне секире док за друге то није сигурно иако се свака секира могла употребити и у борби. Бојна секира спада у нападно сечно и ударно оружје на мотки. Састоји се из сечице, оштрице, ушица, затиљка и секиришта (држала).

Секира (кат. бр. 4, сл. 1/4) представља случајан налаз из околине Жагубице, северозападно од Бора. Овакав облик секира јавља се у широком временском раздобљу па је њихово прецизније датовање отежано.³¹ По квалитету израде, облику и димензијама, секира из Жагубице слична је налазима са словенских налазишта раног средњег века. Овакве секире нађене су на локалитетима у Чешкој и Словачкој великоморавског раздобља,³² има их у Словенији,³³ Русији,³⁴ као и у старохрватским некрополама.³⁵ Од домаћих налаза најближу аналогију представља секира са локалитета Рудине-подграђе средњовековног Браничева.³⁶ Две секире овог типа потичу са локалитета Клењар – Јаруге код села Сиоковац, околина Јагодине.³⁷ На локалитету Хисар-Горњи град у Прокупљу такође је откривена секира овог облика,³⁸ а истом типу припадају и налази из Голупца,³⁹ Чечана⁴⁰ и Сапаје на Дунаву⁴¹ као и примерци из Народног музеја у Кикинди и Музеја града Београда.⁴² На основу изнесених приме-

³¹ Г. Шкриванић, *нав. дело*, 97; В. Dostal, *нав. дело*, 72.

³² В. Dostal, *нав. дело*, 72, сл. 15/13, 14 (Тип V); посебно примерак, Т. LXXVI/19.

³³ Р. Korošec, *Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karanjanskih Slovanov*, Ljubljana 1979, 246, 247, сл. 33/2.

³⁴ А. Н. Кирпичников и А. Ф. Медведев, *нав. дело*, 310, Таблица 127/19, 20, 21 (Тип V).

³⁵ Ј. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*, Zagreb 1980, 102, 103, Т. XXXVIII, посебно секира са локалитета Бискуппија-Црквина код Книна, Т. XXXVIII/5.

³⁶ М. Поповић и В. Иванишевић, Град Браничево у средњем веку, *Старинар* 39 (1988) 140, 141, сл. 12/3; секира је нађена у слоју XII – прве деценије XIII века и дугачка је 14 cm.

³⁷ S. Vetnić, *нав. дело*, 141, Pl. III/1, 2; секире су дугачке 17,5, односно 18 cm, представљају случајне налазе и датоване су у X-XI столеће.

³⁸ Ј. Кузмановић, *Археолошка истраживања Хисара*, Прокупље 1984, 21, кат. бр. 36.

³⁹ П. Поп Лазић, Каталог средњовековног оружја у Историјском музеју Србије, *Зборник Историјског музеја Србије* 20 (1983) 189, кат. бр. 12 (секира је датована у XV-XVI век). Д. Миловановић, *нав. дело*, 101, кат. бр. 239.

⁴⁰ Д. Миловановић, *нав. дело*, 101, кат. бр. 240; ову секиру као и ону из Голупца (видети предходну напомену) аутор датује у XIV век и одређује их као дрводељске секире.

⁴¹ С. Барачки, *Археолошко налазиште на дунавској ади крај Старе Паланке*, Вршац 1995, 35, к. бр. 104; М. Брмболић, *Средњовековна оруђа од гвожђа у Војводини*, Панчево 2000, 90, к. бр. 87, Т. XVI/87; секира је датована у XII и XIV век.

⁴² Г. Шкриванић, *нав. дело*, 97, сл. 53/5.

ра, може се закључити да је секира из Жагубице по свом облику блиска налазима IX-XIII столећа, али и примерцима из позног средњег века. Питање намене ове секире, односно да ли се ради о бојној секири или не, остаје без сигурног одговора. Извесно је да се она могла користити и као оруђе и као оружје.

Секира са каталожним бројем 5 (сл. 2/1) представља случајан налаз из Дунава и има донекле сличан облик као предходни примерак. Разликује се по облику сечице чија је доња страна лучно профилисана. Овакав облик секире могао би одговарати средњовековним примерцима, а као донекле блиска аналогија може се навести налаз из околине Ђердапа датован у временско раздобље од XIV до XVI века.⁴³

Секира са непознатог налазишта (кат. бр. 6, сл. 2/2) има лучно обликовану доњу ивицу сечице. Доња ивица сечице је такође лучно профилисана тако да секира има карактеристичан облик. Овакву форму доњег дела секире имају и два, међусобно готово идентична налаза из околине Чачка датована у XV, односно XVI век.⁴⁴ Ови примерци су богато украшени линеарним геометријским мотивима, док се ушице настављају у затиљак изразито чекићастог облика. Тако обликован затиљак је омогућавао да се ударци задају и другом страном секире, а исту улогу имало је и четвртасто ојачање на затиљку секире са каталожним бројем 6. Четвртасто ојачање на затиљку има и примерак са непознатог налазишта из Повијесног музеја Хрватске у Загребу која је датована у XVII век.⁴⁵ Она припада истом типу иако јој је доња ивица сечива незнатно лучно профилисана. Овом типу секира припадају и налаз из околине Ужица⁴⁶ и још једна секира без познатог места налаза из Повијесног музеја Хрватске у Загребу.⁴⁷ Оне такође имају четвртасто ојачање на затиљку, а разликују се од секире из Народног музеја по облику сечице која је више повијена и по томе што су богато украшене линеарним орнаментима.⁴⁸ Овакав тип секире насликан је и на ликовној представи руског ратника из позног средњег века.⁴⁹ На основу чињенице да су овакве секире често украшене, као и на основу облика и функције затиљка може се закључити да се ради о типу

⁴³ Љ. Алексић, Ђ. Петровић и П. Поп Лазих, *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији*, Београд 1988, Т. VI; П. Поп Лазих, *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији*, каталог изложбе, Краљево 1996-1997, 5, кат. бр. 8 (слике немају потпис па је предмет препознат на основу описа).

⁴⁴ Прва секира је дугачка 17,5 cm, а друга 17,3 cm; Д. Миловановић, *нав. дело*, 144, 173, кат. бр. 370, 453.

⁴⁵ М. Šerceg, *нав. дело*, 63, кат. бр. 142, Т.16; секира је дугачка 18,5 cm.

⁴⁶ Д. Миловановић, *нав. дело*, 207, кат. бр. 556; секира је датована у XVII-XVIII столеће док јој дужина износи 16,7 cm.

⁴⁷ М. Šerceg, *нав. дело*, 65, кат. бр. 149, Т.17; секира је дугачка 18 cm и датована је у XVIII век.

⁴⁸ Обе секире имају линеарни арапски преплет изведен таушираном сребрном жицом.

⁴⁹ А. Demmin, *Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen II*, Wiesbaden, 102, 460; преузето из књиге: Paratzki und Bellusow, *Kleidung und Bewaffnung des russischen Heres vom 14. bis 17. Jahrhundert*. Секира је украшена мотивима уписаног круга.

бојне секире. И у ликовним изворима она је представљена као део наоружања ратника. Секире оваквог облика најраније се датују у XV век, а у употреби су до XVIII века. Млађи примерци су источњачког порекла, а карактерише их богат линеарни украс и повијена сечица. Секира из Народног музеја нема ове особине па се због тога може датовати у раздобље XV-XVI века.

Секира пронађена у Смедереву (кат. бр. 7, сл. 2/3) издваја се како по карактеристичном облику тако и по својим димензијама обзиром да спада међу највеће секире откривене код нас. Због величине и тежине сечива и сечице, и ушице су дугачке како би секира боље лежала на секиришту. По витком облику сечице и широком, повијеном сечиву кљунастог облика налаз из Смедерева је близак примерцима овог облика које имају рогљасте ушице и наглашен чекићасти затиљак. Оне представљају релативно чест тип средњовековних бојних секира и датују се оквирно од IX до XIV века, па и касније.⁵⁰ Оне су налажене и код нас, у околини Пирота,⁵¹ Ђердапа,⁵² Крагујевца и Београда⁵³ и датују се нешто касније, од XIV до XVI века.⁵⁴ Осим по облику ушица и затиљка, секира из Смедерева се разликује од њих и по двоструко већим димензијама. Изузетак представља секира из Подгорца код Бора која се димензијама приближава примерку из Смедерева.⁵⁵ Налазу из Смедерева по облику је најближа секира која је откривена такође у Смедереву и која је датована у XIV-XVI век.⁵⁶ Она има сечиво и сечицу истог облика као и примерак из збирке Народног музеја у Београду, а од ње се разликује по димензијама и облику ушица које су доста краће и нешто шире.⁵⁷ Секира нађена заједно са предходном има нешто уже и дебље сечиво док јој је облик сечице и ушица сличан као и код предходног налаза из Смедерева.⁵⁸ Оваква

⁵⁰ А. Ruttkaу, *нав. дело*, 308, 309, Abb. 42 (Тип V).

⁵¹ Д. Миловановић, *нав. дело*, 134, кат. бр. 339.

⁵² П. Поп Лазић, *Каталог средњовековног оружја у Историјском музеју Србије, Зборник Историјског музеја Србије* 20 (1983) 189, кат. бр. 7; исти, *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији*, Краљево 1996-1997, 5, кат. бр. 7; исти, *Оружје и опрема средњовековних ратника у Србији*, каталог изложбе, Зајечар 1997, 4, кат. бр. 7; Д. Миловановић, *нав. дело*, 140, кат. бр. 356.

⁵³ Г. Шкриванић, *нав. дело*, 99, сл. 53/1 (Крагујевац), сл. 53/3 (Београд).

⁵⁴ Видети напомене бр. 50 и 51.

⁵⁵ А. Lalović, *нав. дело*, 75, кат. бр. 42, Т. IV/42; секира је дугачка 35 cm и на основу аналогije се примерком са Ђердапа, датована у XIII-XV stolehe. Секира са Ђердапа је само једном, са групом других предмета, датована у ово раздобље (Ј. Алексић, Ђ. Петровић и П. Поп Лазић, *нав. дело*, Т. VI/7), док је у другим радовима, као посебна каталoшка јединица, временски одређена од XIV до XVI века (видети напомену бр. 51). На основу тога и секиру из Подгорца би требало датовати од XIV до XVI века.

⁵⁶ П. Поп Лазић, *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији*, Краљево 1996-1997, 5, кат. бр. 11, слика на страни 7; слике немају потпис па је секира идентификована на основу описа.

⁵⁷ Исто; секира је дугачка 23, 5 cm.

⁵⁸ *Нав. дело*, 5, кат. бр. 10, слика на страни 8; Д. Миловановић, *нав. дело*, 140, кат. бр. 357; секира је дугачка 34, 5 cm и датована је такође у XIV-XVI век. Секира истог облика и веома сличних димензија (дужине 34 cm) нађена у Сави код Сремске Раче одређена као римски налаз. П. Милошевић, *нав. дело*, 69, 190, кат. бр. 47, Т. V.

секира нађена је и у Бачком Брегу код Сомбора.⁵⁹ На основу изнетих сличности, посебно са првим примерком из Смедерева,⁶⁰ секира из збирке Народног музеја у Београду може се временски одредити у раздобље XIV-XVI века.

ВРХОВИ СТРЕЛА

Налази врхова стрела из Брестовика (кат. бр. 8, сл. 3/1), села Леушића, северозападно од Чачка (кат. бр. 9, Т. 3/2) и Костола код Кладова (кат. бр. 10, сл. 3/3) припадају истом типу ластин реп, стим што прва два примерка имају при врху увијен тулац. Врхови стрела типа ластин реп са тулцем представљају чест налаз како код нас, тако и у другим деловима Европе. Облици троугаоних стрелица са продуженим крајевима који подсећају на овај тип користили су се још у праисторији.⁶¹ У микенској и класичној Грчкој биле су у употреби троугаоне стрелице са крилцима које су имале само пробојац, а причврћивале су се уметањем у жљеб на врху дрвеног тела стреле.⁶² Уобичајени облици стрелица ластин реп са тулцем налажени су на позноримским локалитетима изузетно ретко. Из наших крајева могу се навести по један примерак са локалитета Бољетин (Smolna),⁶³ Ртково – Гламија I,⁶⁴ Равна (Comsa),⁶⁵ као и три налаза из једног ратничког гроба са локалитета Ступ код Сарајева.⁶⁶

На рановизантијским локалитетима са наше територије налази стрелица типа ластин реп такође су ретки. Из слоја VI века са локалитета Рас – ушће Себачевске реке потичу три стрелице овог типа,⁶⁷ а по једна је нађена на

⁵⁹ М. Брмболић, *нав. дело*, 95, 96, к. бр. 116, Т. XXI, 116. Секира је одређена у XV-XVI век.

⁶⁰ Вид. нап. бр. 55.

⁶¹ Бронзанодопске стрелице троугаоног облика су мањих димензија (дужине од 2, 8 cm до 4, 5 cm), веома кратких крилаца и најчешће имају наглашено ребро по средини пробојца. Уместо тулца или трна имају широк и плоснат усадник, Ј. Тодоровић, *Каталог праисторијских металних предмета*, Београд 1971, 45, 46, Т. XXIV/5-8, XXV/1-3. На локалитету гвозденог доба, Слична у Словенији нађена су три оваква врха стреле, такође са широким усадником, *Praistorija jugoslovenskih zemalja V, željezno doba*, Sarajevo 1987, Т. III/5.

⁶² А. J. Reinach, sagitta, у Ch. Daremberg, et. M. E. Saglid, *нав. дело*, 998, fig. 6023, 6025, 6028.

⁶³ М. Вујовић, *Naoružanje i oprema rimskog vojnika u Gornjoj Meziji i jugoistočnom delu Panonije*, Београд 1998, (магистарски рад, Филозофски факултет у Београду, 119, кат. бр. 2, Т. XXXII/9; стрелица има кратак тулац.

⁶⁴ М. Gabričević, Rtkovo – Glamija I – une forteresse de la basse époque, *Ђердапске свеске III* (1986) 72, 89, fig. 22/2; стрелица има оштећен врх и тулац, крила су кратка; ово утврђење разорено је почетком V века.

⁶⁵ М. Вујовић, *нав. дело*, 120, кат. бр. 3, Т. XXXII/10; стрелица са кратким тулцем.

⁶⁶ G. Čremošnik, Nalazi iz rimskog doba na Stupu kod Sarajeva, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* XLII (1930) 219, 220, Т. XVI.

⁶⁷ М. Поповић, *Tvrđava Ras*, Београд 1999, 112, 113, сл. 59/1-3; две стрелице са кратким тулцем, од којих једна има увијен тулац, а трећа има дужи тулац и шире краке.

локалитетима Светиња код Виминацијума⁶⁸ и Царичин Град код Лебана.⁶⁹ Ови налази потичу из најмлађих слојева рановизантијских утврђења и могу се повезати са словенским и аварским освајањима на Балкану током којих су ове тврђаве и страдале. Са територије Паноније, са некрополе Марошверешмарт (Marosveresmart) у Мађарској која се приписује Гепидима потиче налаз једне стрелице типа ластин реп.⁷⁰ Са територије Мађарске потичу бројни случајни налази овог типа стрелица,⁷¹ а њима се могу придружити и примерци пронађени у Војводини и Славонији са налазишта код Даља, Азање и Беле Цркве код Вршца.⁷² За разлику од Авара који претежно користе ромбоидне и тробридне стрелице са трном,⁷³ у словенским некрополама раног средњег века преовлађују стрелице типа ластин реп са тулцем. На некрополама великоморавског слоја у Чешкој и Словачкој ове стреле чине скоро две трећине од укупног броја откривених стрела,⁷⁴ а сличан однос установљен је и на ранословенским некрополама у Истри.⁷⁵ Међу њима има и оних са тордираним тулцем.⁷⁶ На раносредњовековним локалитетима у Словенији такође су налажене ове стрелице.⁷⁷ У Русији, међу налазима средњовековних стрелица оне су један од најбројнијих типова, а Руси су их преузели од својих западних суседа током VIII века.⁷⁸ У Бугарској су овакве стрелице такође бројне током раздобља од VIII до XIV века.⁷⁹ И у старохватским некрополама

⁶⁸ М. Поповић, Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму, *Старинар* 38 (1987) 30; стрелица је датована у последње две деценије VI века.

⁶⁹ В. Кондић, В. Поповић, *Царичин Град, утврђено насеље у византијском Илирику*, Београд 1977, 212, кат. бр. 104, Т. XXVIII/2; стрелица има увијен тулац, VI век или нешто касније.

⁷⁰ D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u. z.)*, Budapest 1961, 201, Т. CCXXXV/4.

⁷¹ J. Hampel, *Altertümer des Frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunschweig 1905, 176, Fig. 426; аутор ове налазе датује у раздобље XI – XIII века.

⁷² Стрелица са локалитета Дунавски Бајер код Даља која је приписана Словенима или Аварима другог каганата, D. Dimitrijević, J. Kovačević i Z. Vinski, *Seoba naroda, arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*, Zemun 1962, 111, сл. 4; D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Београд 1980, Т. CXXXVIII/11. Налази из Беле Цркве и Азање, D. Pribaković, *Prilog hronologiji naoružanja Slovena u VI i VII veku*, *Vesnik Vojnog muzeja* 11-12 (1966) 41, 42, Т. I, V.

⁷³ Ј. Ковачевић, *Аварски каганат*, Београд 1977, 119.

⁷⁴ B. Dostal, *нав. дело*, 73; укупно је откривено 110 стрелица од чега типовима са тулцем припада 75 %, а од овог броја 80% чине стрелице облика ластиног репа.

⁷⁵ В. Марушић, *Nekropole VII i VIII stoljeća u Istri*, *Arheološki vestnik* 18 (1967), 337; од 24 окривене стрелице 14 припада типу ластин реп.

⁷⁶ *Исто*, 336, Т. 3:5.

⁷⁷ S. Petru, *Nekaj zgodnj srednjeveških najdb iz Gorjancev*, *Arheološki vestnik* 18 (1967) 437, Т. 2:3.

⁷⁸ А. Ф. Медведев, *Ручное металлическое оружие, лук и стрелы, самострел VIII-XIV вв.*, Москва 1966, 56, 57, Т. 30/2 (Тип 2); Налази ових стрелица претежно потичу дуж западних граница средњовековне Русије, а биле су у употреби од средине VIII века до монголских освајања средином XIII века; до 1966. године откривено је 140 комада.

⁷⁹ И. Чангова, *нав. дело*, 176, нап. 29; о налазима ових стрелица са локалитета Перник, *нав. дело*, 176, сл. 160/17, 25; о налазима са локалитета Дјадово, B. D. Borisov, *Djadovo*, Vol. 1, Tokyo 1989, 119, fig. 138.

оне су најчешћи тип, док су оне са тордираним тулцем заступљене међу случајним налазима са територије северне Далмације.⁸⁰

У Босни и Херцеговини су бројни налази стрелица типа ластин реп, са једноставним или тордираним тулцем, карактеристични за рани средњи век.⁸¹ На каменим надгробним споменицима, мраморовима (стећцима) у Босни, Херцеговини, Далмацији, Србији и Црној Гори, такође су представљене ове стрелице.⁸² На налазишту X-XI века Прахово-Село на Дунаву откривена је једна,⁸³ а на локалитету Велики Градац из истог времена две стрелице овог типа од којих је једна тордираног тулца.⁸⁴ Са локалитета Рас – ушће Себечевске реке, из слоја краја XI – прве две деценије XII столећа потиче стрелица овог типа са тордираним тулцем.⁸⁵ Бројни случајни налази потичу са локалитета из околине Јагодине, Параћина, Свилајнца, Рековца,⁸⁶ Пирота,⁸⁷ Ниша, Крагујевца,⁸⁸ Бора, Књажевца, Зајечара⁸⁹ и других градова. Поред ликовних представа на мраморовима, ове стрелице су приказане и на нашем средњовековном фреско сликарству.⁹⁰ На основу изнесених аналогича може се закључити да стрелице из Брестовика, Леушића и Костола (кат. бр. 8, 9 и 10) припадају раздобљу средњег века не само зато што је овај тип карактеристичан за ту епоху већ и због тога што су по свом облику блиске бројним средњовековним налазима. Стрелице типа ластин реп карактеристичне су пре свега за Словене, али на основу облика ова три примерка није могуће поуздано прецизније утврдити време њихове употребе.

Из околине Ниша потиче случајан налаз врха стреле (кат. бр. 11, сл. 3/4) који припада типу тробричних стрелица са трном. Различити облици тробричних стрела познати су још у старој ери, а користили су их Скити и

⁸⁰ Од 26 откривених стрелица у старохрватским некрополама, 12 припада овом типу, а већина потиче са локалитета Нин-Ждријац, Ј. Belošević, *нав. дело*, 104, 105, Т. XXVII/15, 25, XXVIII/13, XXIX/19, XXXI/4, 5, XXXIII/26, 27, XXXIX/17, 20-22. О случајним налазима ових стрелица из северне Далмације, D. Pribaković, *нав. дело*, 42, Т. VIII, IX; Ј. Belošević, *нав. дело*, 105, Т. XXXIX/24.

⁸¹ N. Miletić, Rani srednji vek, у *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1984, 422. P. Oreč, Novi arheološki nalazi iz ranog srednjeg vijeka iz zapadne Hercegovine, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 39 (1984) 123, 124, sl. 17/b, d (случајни налази из околине Љубушког и Међугорја код Читлука – Мостар).

⁸² M. Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Sarajevo 1965, 224, Т. LXV/9, 14, 15, LXI/7, LXXXV/9-13, LXXXIX/18.

⁸³ M. Janković, Implements and Weapons from 9th – 11th centuries found at Ključ Dunava, *Balkanoslavica* 10 (1983) 55, Pl. II/4.

⁸⁴ Стрелица увијеног тулца је нађена у млаћем слоју XI века, а друга потиче из старијег слоја X века, *нав. дело*, 58, 59, Pl. V/14, 15.

⁸⁵ M. Popović, *Tvrđava Ras*, 257, кат. бр. 458, сл. 219/1.

⁸⁶ S. Vetnić, *нав. дело*, 139, 140, кат. бр. 17-25, Т. I/17-23, Т. II/1, 2.

⁸⁷ П. Бојнић, *Археолошко благо Понишавља*, Пирот 1983, кат. бр. 111, 114.

⁸⁸ Г. Шкриванић, *нав. дело*, 110, сл. 60/4-6, 8, 9.

⁸⁹ A. Lalović, *нав. дело*, 71, кат. бр. 10-16, Т. II/10-16.

⁹⁰ Г. Шкриванић, *нав. дело*, 111, сл. 62.

Грци.⁹¹ У римском наоружању користиле су се тробридне стрелице троугаоног облика са трном,⁹² док су оне ромбоидног облика ретке, а од наших локалитета пронађене су у Рткову-Гламија I,⁹³ Чезави и Салдуму и припадају другој половини IV или почетку V века.⁹⁴ Из рановизантијског раздобља потичу три налаза са локалитета Светиња код Виминацијума⁹⁵ и једна са локалитета Рас – ушће Себечевске реке.⁹⁶ Овај тип стрелица представља чест налаз на некрополама са територије Паноније које се приписују Гепидима,⁹⁷ а био је у широкој употреби и код Авара.⁹⁸ Обзиром да су тробридне стрелице са трном биле у широкој употреби код њихових суседа, број налаза на словенским локалитетима упадљиво је мањи. У Русији се датују од почетка VI до IX столећа,⁹⁹ док су на великоморавским некрополама нађена свега два примерка.¹⁰⁰ На средњовековним локалитетима са територије Бугарске тробридне стрелице се такође појављују спорадично.¹⁰¹ Са наше територије случајни налази овог типа стрелица потичу из Беле Цркве¹⁰² као и један примерак са пробојцем троугластог облика и профилисаним вратом нађен на Пиротском граду и датован у XII-XIV век.¹⁰³ Облик стрелице из околине Ниша највише одговара типовима који се приписују номадским народима па би се условно могла датовати у ранија раздобља средњег века.

⁹¹ N. Miletić, Rani srednji vijek, у A. Demmin, *нав. дело*, 20, 49. T. J. Hampel, *нав. дело*, 167. X. O. Вилан, О. Б. Солтис, Скіфські кургани поблизу с. Мар'янівка на Миколаївщині, *Археологія* 1 (Київ) (1998) 86, 92, Рис. 3/5а, 5/6, 7/8а; ове стрелице нису имале тулац већ се врх дрвеног тела стреле уметао у шупљи пробојац.

⁹² M. C. Bishop and C. N. Coulston, *нав. дело*, 54, 79, 113, 138, Fig. 25/6-8, 43/5-9, 74/10, 11, 97/12-19.

⁹³ M. Gabričević, *нав. дело*, 72, 89, Fig. 22/3, 6.

⁹⁴ M. Vujović, *нав. дело*, 107.

⁹⁵ М. Поповић, Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму, *Старинар* 38 (1987) 30, 31; стрелице су из слоја последње две деценије VI века.

⁹⁶ М. Поповић, *Tvrđava Ras*, Београд 1999, 112, 113, сл. 59/4; стрелица има листолики облик и датована је у VI век.

⁹⁷ Д. Димитријевић, Гепидска некропола „Кормадин“ код Јакова, *Рад војвођанских музеја* 9 (1960), 19, Т. III/8-11, 13. D. Csallany, *нав. дело*, Т. VII/2, XII/12, XXVI/5-7, XXVII/10-12, XXX/20, LXIII/13, LXXXVI/5, XCV/10.

⁹⁸ Ј. Ковачевић, *нав. дело*, 119. D. Mrkobrad, *нав. дело*, Т. LXXXI/2, 8. J. Hampel, *нав. дело*, 167-173, fig. 355-379.

⁹⁹ А. Ф. Медведев, *нав. дело*, 60, Т. 19/48, 30/19; (Тип 19); на територији средњовековне Русије откривено је свега 15 примерака.

¹⁰⁰ B. Dostal, *нав. дело*, 73, сл. 15/19, Т. LXIV/5.

¹⁰¹ Два примерка са локалитета Перник који су датовани у VIII – почетак IX века, И. Чангова, *нав. дело*, 176; један примерак са локалитета Дјадово (X-XI век), В. D. Borisov, *нав. дело*, 119, напомена бр. 77, Fig. 133. Упоредити и: Ж. Бжарова, *Славјани и прабългари, по дани на некрополите от VI-XI в. на територијата на България*, София 1976. где није наведена ниједна стрелица овог типа.

¹⁰² D. Pribaković, *нав. дело*, 42, 62, Т. V/1; такође и случајан налаз са територије Далмације, *Исто*, 42, 65, Т. VII/6.

¹⁰³ Р. Војнић, *нав. дело*, кат. бр. 106. Д. Миловановић, *нав. дело*, 79, кат. бр. 176.

Врх стреле са тробричним пробојцем и тулцем са непознатог налазишта (кат. бр. 12, сл. 3/5) припада веома ретком типу стрелица не само код нас већ и у осталим деловима Европе. Исти облик пробојца као и код претходног примерка указује на њихову типолошку сродност. Нема поузданих доказа који потврђују употребу оваквих стрелица у антици.¹⁰⁴ Са наше територије овом типу припада масиван примерак нађен у кући из XI века на локалитету Велики Градац на Дунаву.¹⁰⁵ Још једна стрелица са непознатог налазишта чува се у Музеју града Београда.¹⁰⁶ Њима се може придружити још један недатован случајан налаз са територије Словачке.¹⁰⁷ Само донекле је слична стрелица из северне Далмације која има тулац и четворобридан пробојац.¹⁰⁸ Налази ових стрелица су ретки па би примерак из Великог Градца био, за сада, једини сигурно датован налаз. Он указује да су се овакве стрелице користиле у XI веку, али то не искључује њихову употребу и у ширем временском раздобљу.

Врх стреле пронађен у Ритопеку код Београда (кат. бр. 13, сл. 3/6) има двобридни пробојац ромбоидног облика и дужи трн за насађивање. Овај тип стрела сродан је примерцима делтоидног пробојца са трном и представља карактеристичан облик у употреби номадских народа. За аварске стрелице особене су, поред тробричних и оне са ромбоидним или делтоидним пробојцем,¹⁰⁹ али су оне откривене и на другим локалитетима. Нађене су на некрополама у панонском басену које се приписују Гепидима,¹¹⁰ као и на ранословенским локалитетима у Чешкој и Словачкој¹¹¹ и у Русији.¹¹² Бројни налази ових стрелица, као и оних са делтоидним пробојцем потичу са старомађарских локалитета па их неки аутори називају и угарским.¹¹³ Мађарски аутори су направили њихову типологију по којој би стрелица из Ритопека одговарала типу B1.¹¹⁴ По типологији стрелица са територије средњевековне Русије коју је направио А. Ф. Медведев, примерак из Ритопека би припадао

¹⁰⁴ Врх стреле из III века са локалитета Салбург (Saalburg) има тулац и четворобридни пробојац троугаоног облика са благо продуженим крајевима па не би одговарао овом типу, M. C. Bishop and C. N. Coulston, *нав. дело*, 138, Fig. 92/2.

¹⁰⁵ M. Janković, *нав. дело*, 59, Pl. V/4; стрелица је дугачка 10, 4 cm, а широка 2 cm.

¹⁰⁶ M. Vujović, *нав. дело*, 114, кат. бр. 12. T. XXXIV/12; није датована, дужина 7 cm, ширина 1 cm.

¹⁰⁷ A. Ruttkay, *нав. дело*, 329, Abb. 54 (Тип A/9); стрелица је дугачка 7, 5 cm.

¹⁰⁸ D. Pribaković, *нав. дело*, 42, 65, T. VIII/5.

¹⁰⁹ J. Ковачевић, *нав. дело*, 119.

¹¹⁰ Д. Димитријевић, *нав. дело*, 19, T. III/6; D. Dimitrijević, J. Kovačević i Z. Vinski, *нав. дело*, 78, сл. 4; D. Csallany, *нав. дело*, T. XII/8.

¹¹¹ B. Dostal, *нав. дело*, 73, сл. 15/20; A. Ruttkay, *нав. дело*, 330, Abb. 54 (Тип B/2A).

¹¹² А. Н. Кирпичников и А. Ф. Медведев, *нав. дело*, 348, Таблица 136/14 (Тип 47).

¹¹³ J. Hampel, *нав. дело*, 173, 174, Fig. 382-415; K. Sebestyén, A "Sigittis Hungarorum". A Magyarok ijja és nyula, *Dolgozatok* 8 (1932) 193 и даље, Abb. 12, 13. О налазима ових стрелица са старомађарских некропола у Словачкој, A. Ruttkay, *нав. дело*, 330.

¹¹⁴ K. Sebestyén, *нав. дело*, Abb. 12, 13, сви типови се опредељују као старомађарски.

старијем типу ових стрелица које немају граничник између трна и пробојца (Тип 47), а датоване су од VIII до средине XI века.¹¹⁵ Да ове стрелице, током раног средњег века, нису биле искључиво у употреби Мађара сведочи и однос налаза на некрополама са територије Словачке. Од укупно 80 стрелица овог типа, 35 потиче са старомађарских локалитета, десет са словенских некропола, а девет са налазишта бјелобрдске културне групе док су остало случајни налази или из каснијих периода средњег века.¹¹⁶

Оваква стрелица код нас је откривена на старомађарској некрополи X века из околине Новог Бечеја,¹¹⁷ а донекле сличног облика су и три налаза са локалитета X-XI века Велики Градац на Дунаву.¹¹⁸ Врх стреле овог типа близак по облику и димензијама налазу из Ритопека потиче из слоја XII века са локалитета Рас-ушће Себечевске реке.¹¹⁹ Оваква стрелица, али нешто виткијег облика и са граничником између трна и пробојца нађена је у слоју XII и првих деценија XIII века на локалитету Рудине код средњовековног Браничева.¹²⁰ Врхови стрела овог облика представљени су и на нашем средњовековном фреско сликарству.¹²¹ На основу изнетих примера може се закључити да стрелица из Ритопека има сличности са старомађарским примерцима, али и са налазима из млађег раздобља са наше територије. Због тога би временски оквирно припадала средњем веку.

Врх стреле делтоидног облика са трном (кат. бр. 14, сл. 3/7) потиче из Костола код Кладова. Типови делтоидних стрелица били су у употреби код Авара, а користили су их и Мађари.¹²² По типологији А. Ф. Медведева, стрелица из Костола, са лучно повијеним доњим ивицама пробојца, припадала би типу 41. Са територије средњовековне Русије потиче укупно 566 налаза и називају се ромбоидне стрелице гнездовског типа.¹²³ По својим димензијама, налаз из Костола би припадао млађој варијанти овог типа која је мањих димензија и датује се од средине XII до XIV века.¹²⁴ Од налаза са наше територије, примерку из Костола најближа по облику је стрелица која потиче са средњовековног утврђења на локалитету Хисар у Прокупљу.¹²⁵ Обзиром да је у тврђави нађена керамика која је датована у XIV-XV век и ова стрелица би

¹¹⁵ А. Ф. Медведев, *нав. дело*, 68, 69; млађе стреле (Типови 48, 49) су датоване у IX-XV век.

¹¹⁶ A. Ruttkay, *нав. дело*, 330.

¹¹⁷ Н. Станојев, *Некрополе X-XV века у Војводини*, Нови Сад 1989, 63, 65, кат. бр. 335.

¹¹⁸ М. Janković, *нав. дело*, 58, 59, Pl. V/5-7; стрелице имају нешто виткији облик.

¹¹⁹ D. Pribaković i M. Popović, *Nalazi oružja iz utvrđenja grada Rasa, Vesnik Vojnogmuzeja* 21-22 (1976) 32, кат. бр. 4, Т. I/6; М. Поповић, *Tvrđava Ras*, 256, кат. бр. 447/6, сл. 215/6.

¹²⁰ М. Поповић, В. Иванишевић, *нав. дело*, 142, сл. 13/3.

¹²¹ Г. Шкриванић, *нав. дело*, 111, сл. 62.

¹²² Ј. Ковачевић, *нав. место*. J. Hampel, *нав. дело*, 173, Fig. 396, 415; K. Sebestyén, *нав. место*.

¹²³ А. Ф. Медведев, *нав. дело*, 65, Т. 30/37.

¹²⁴ *Исто*; старија варијанта је већа, јаснијих контура и датује се у VIII – средина XI века.

¹²⁵ Ј. Кузмановић, *нав. дело*, 20, кат. бр. 28.

припадала том времену.¹²⁶ Она има знатно дужи трн од примерка из Костола и дугачка је 8,2 cm. На основу тога, као и типолошке блискости ова два налаза може се претпоставити да је и стрелица из Костола првобитно имала дужи трн који је сада оштећен. Налази стрелица овог типа потичу и са других локалитета у нашој земљи. Примерци из Гамзиграда, Ласова код Зајечара и Калне код Књажевца датовани су у XIII-XV век,¹²⁷ док је примерак из Голупца опредељен у XIV век.¹²⁸ На основу наведених аналогija, посебно са налазом из Прокупља, Стрелица из Костола би припадала времену XIV-XV века.

Једини нож у овој групи предмета (кат. бр. 15, сл. 3/8) представља случајан налаз из околине Брестовика код Гроцке. Донекле сличан облик има примерак са непознатог налазишта из Историјског музеја Србије. Он има дршку лучног облика без граничника са прстенастим завршетком и датован је у XVI-XVII век.¹²⁹ Међутим, по свом облику и димензијама, нож из Брестовика највише одговара типу келтских бојних ножева. Њих карактерише полукружно или равно сечиво и кратка савијена дршка са кугластим или прстенастим завршетком које понекад имају гвоздена ојачања, граничник, на средини. Дугачки су од 25 до 50 cm.¹³⁰ По својој дужини која износи 28,8 cm, нож из Брестовика би припадао групи краћих келтских бојних ножева. Више налаза келтских бојних ножева овог типа са прстенасто завршеном дршком потиче са локалитета у јужној Панонији. Могу се навести примерци из околине Обреновца,¹³¹ Костолца, Осијека, са Карабурме, из Купинова и др.¹³² Ближе аналогije налазу из Брестовика представљају ножеви са дршком која се завршава проширењем приближно лоптастог облика. Овакви примерци нађени су у околини села Прогар код Београда¹³³ и на великој келтској некрополи на Карабурми.¹³⁴

Порекло овог типа келтских бојних ножева тумачи се различито, али преовлађује мишљење да су дуге бојне ножеве Келти у јужној Панонији преузели од својих јужних суседа, Илира и Трачана који су од раније користили различите облике кривих ножева и мачева.¹³⁵ Најстарији келтски крат-

¹²⁶ *Нав. дело*, 17.

¹²⁷ А. Lalović, *нав. дело*, 72, 73, кат. бр. 24, 25, 27, Т. III.

¹²⁸ П. Поп Лазић, *нав. дело*, 189; Д. Миловановић, *нав. дело*, 115, кат. бр. 281.

¹²⁹ Д. Миловановић, *нав. дело*, 181, кат. бр. 479; нож је дугачак 38,2 cm.

¹³⁰ Ј. Todorović, *Dosadašnji nalazi keltskog oružja na teritoriji Srbije*, *Vesnik Vojnog muzeja* (1958) 5/II, 27, 28; *исти*, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Београд 1968, 71, 72.

¹³¹ *Исти*, *Каталог праисторијских металних предмета*, Београд 1971, 124, 125, кат. бр. 499, Т. LVIII/5, XC1/53 нож је дугачак 40,5 cm.

¹³² *Исти*, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Београд 1968, 140, 142, 147, 150, Т. VI/2, Т. XIV/13, 14, Т. XXXIII/2, Т. XLIV/8; дужина ножева износи од 33 до 50 cm.

¹³³ *Нав. дело*, 153, Т. LII/12; дужина износи 50 cm.

¹³⁴ *Исто*, 147, Т. XXXIII/1; дужина 31,5 cm.

¹³⁵ *Исто*, 72; А. Cermanović, *Grčki tip mača u našoj zemlji*, *Vesnik Vojnog muzeja* 4 (1957), 78.

ки криви бојни ножеви нађени су у средњој Европи одакле су, вероватно трговином, доспели у наше крајеве.¹³⁶ Налази краће варијанте овог типа ножа код нас се датују у II и I век пре н. е.¹³⁷ Примерци из Прогара и, посебно са Карабурме веома су блиски по облику, али и географски налазу из Брестовика. Нож са Карабурме је прецизно датован у I век пре н. е.¹³⁸ па би истом раздобљу припадао и примерак из Брестовика.

Група предмета која је обрађена у овом раду међусобно се разликује по врсти и времену употребе. Сви они се могу сврстати у оружје, док за неке облике секира (кат. бр. 4, 5 и 7) не треба искључити могућност да су спадале у оруђе. Предмети претежно припадају уобичајеним типовима чији се облик током дужег времена није битније мењао па се, на основу појединих особина, неки могу прецизније датовати док је за друге време употребе могуће само оквирно одредити. Сви предмети, изузев бојног ножа (кат. бр. 15), припадају различитим раздобљима средњег века, па као група налаза одговарају широком временском периоду, од епохе сеобе народа до позног средњег века. Изузетак представља бојни нож који одговара материјалној култури Келта. Обзиром на услове налаза као и непостојање ознака или украса на предметима није могуће поуздано утврдити њихово порекло. Пошто се за све обрађене предмете могу наћи ближе или даље паралеле које потичу са домаћих локалитета извесно је да су њихови типови били у употреби на нашим просторима као и да је један број обрађених предмета произведен на овом простору.

КАТАЛОГ

1. КОПЉЕ (инв. бр. 2419)

сл. 1/2

Гвожђе, ковање.

Нађено у Дунаву.

Сечиво је делтоидног облика са лучно обликованим доњим странама. Ромбоидног је пресека, по средини је ненаглашен гребен док је врх оштар. Тулац је кружног пресека и постепено се шири од сечива на доле. При дну се налазе, једна изнад друге, две рупе за ексере или закивке којима се врх причвршћивао за копљиште које недостаје.

Д = 29,8 cm; ДС = 15,4 cm; ШС = 5,1 cm; ШГ = 3 cm;

2. КОПЉЕ (инв. бр. 2423)

сл. 1/1

Гвожђе, ковање.

Нађено у Дунаву.

Сечиво је витког облика, четвртастог пресека и сужава се од тулца ка оштром врху. Између сечива и тулца налази се задебљање неправилно прстенастог облика. Тулац

¹³⁶ Ј. Todorović, *нав. дело*, 72.

¹³⁷ *Нав. место*.

¹³⁸ Ј. Тодоровић, *Каталог праисторијских металних предмета*, Београд 1971, 125, кат. бр. 502, Т. LVIII/2, XCI/52.

је кружног пресека, постепено се шири од сечива на доле и на крају је оштећен. Копљиште недостаје.

Д = 28,9 cm; ДС = 20,1 cm; ШС = 1,5 cm; ШТ = 1,5 cm;

3. КОПЉЕ (инв. бр. 2420)

сл. 1/3а, 3б

Гвожђе, ковање.

Нађено у Дунаву.

Сечиво је издуженог листоликог облика са наглашеним гребеном полукружног пресека по средини. Корен сечива има заобљен облик док је врх оштар. Сечиво је при врху искривљено. Тулац је кружног пресека, постепено се шири од сечива на доле. У доњем делу се налазе две наспрамне кружне рупе које су служиле да се врх причврсти за копљиште. Изнад њих на тулцу, налазе се четири плитка и уска жљеба прстенастог облика. Копљиште недостаје.

Д = 37,2 cm; ДС = 25,1 cm; ШС = 2,3 cm; ШТ = 1,5 cm;

4. СЕКИРА (инв. бр. 2450)

сл. 1/4

Гвожђе, ковање.

Нађено на месту старих рушевина у селу Рибарима код Жагубице, северозападно од Бора.

Сечица је трапезоидног облика и шири се ка равном сечиву које је засечено са доње стране. Ушице су приближно правоугаоног облика са отвором такође приближно правоугаоног облика. Секириште недостаје.

Д = 17,2 cm; ШС = 10,5 cm; ДУ = 4 cm;

5. СЕКИРА (инв. бр. 2410)

сл. 2/1

Гвожђе, ковање.

Нађено у Дунаву.

Сечица има горњу ивицу равну док је доња лучно обликована. Шири се према лучном сечиву. Ушице су приближно правоугаоног облика са отвором истог облика. Секириште недостаје.

Д = 24,1 cm; ШС = 11,4 cm; ДУ = 6,4 cm;

6. СЕКИРА (инв. бр. 2866)

сл. 2/2

Гвожђе, ковање.

Непознато место налаза.

Сечица има готово равну горњу ивицу док је доња лучно профилисана. Сечиво је широко, лучног облика са доњом ивицом лучно профилисаном. Ушице су нешто продужене, затворене са горње стране, док је отвор овалан. Са доње стране оштећене. Затиљак је ојачан четвртастим, плочастим проширењем. Секириште недостаје.

Д = 19,4 cm; ШС = 13 cm; ДУ = 10 cm;

7. СЕКИРА (инв. бр. 3297)

сл. 2/3

Гвожђе, ковање.

Нађено у Смедереву.

Сечица је уска и дугачка, шири се ка широком и повијеном сечиву лучног облика. Ушице су затворене са горње стране, нешто су дуже и имају отвор приближно овалног облика. При дну ушица налази се мала рупа округлог облика за причвршћивање на секириште које недостаје.

Д = 38,4 cm; ШС = 21,4 cm; ДУ = 15,6 cm;

8. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 2647)

сл. 3/1

Гвожђе, ковање.

Нађено у Брестовику код Гроцке, околина Београда.

Двобридни пробојац троугаоног облика са издуженим крајевима типа ластин реп. Тулац је кружног пресека и при врху је увијен. Један крак пробојца као и тулац оштећени.

Д = 9,4 cm; ШП = 2,3 cm; ШТ = 1,1 cm;

9. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 3231)

сл. 3/2

Гвожђе, ковање.

Нађено код извора на локалитету Павлово Брдо у селу Леушићу, северозападно од Чачка.

Врх стреле са двобридним пробојцем троугаоног облика и издужених крајева типа ластин реп. Тулац кружног пресека, при врху увијен, при дну оштећен.

Д = 6,7 cm; ШП = 2,2 cm; ШТ = 0,8 cm;

10. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 1853)

сл. 3/3

Гвожђе, ковање.

Нађено у Костолу код Кладова.

Врх стреле истог типа као и предходне, ластин реп са тулцем. Пробојац има нешто краће и шире краке. Тулац приближно кружног пресека.

Д = 5,5 cm; ШП = 2,3 cm;

11. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 1188)

сл. 3/4

Гвожђе, ковање.

Нађено на локалитету Кулешане у селу Гринчару код Бабушнице, западно од Пирота.

Тробридна стрелица ромбоидног облика са трном за усађивање у дрвено тело стреле. Пробојац оштећен на више места.

Д = 6,8 cm; ШП = 1,1 cm; ДП = 4,5 cm;

12. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 1465)

сл. 3/5

Гвожђе, ковање.

Непознато место налаза.

Пробојац је тробридан, листоликог облика. Тулац кружног пресека.

Д = 6,9 cm; ШП = 1,5 cm; ДП = 3,5 cm; ШТ = 0,9 cm;

13. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 3060)

сл. 3/6

Гвожђе, ковање.

Нађено у селу Ритопек код Београда.

Пробојац је двобридан, ромбоидног облика. Са доње стране дугачак трн за усађивање у тело стреле. Оштећена корозијом.

Д = 9,3 cm; ШП = 2,8 cm; ДП = 6,5 cm;

14. ВРХ СТРЕЛЕ (инв. бр. 1858)

сл. 3/7

Гвожђе, ковање.

Нађено у Костолу код Кладова.

Двобридни пробојац делтоидног облика чије су доње стране лучно профилисане и сужавају се ка врату. Са доње стране кратак трн за усађивање. Пробојац оштећен.

Д = 6,1 cm; ШП = 1,9 cm;

15. НОЖ (инв. бр. 2503)

сл. 3/8

Гвожђе, ковање.

Нађен у Брестовику код Гроцке, околина Београда.

Сечиво једнооштрично са правим и нешто проширеним телућем.

Дршка је кратка, повијена и завршава се проширењем приближно лоптастог облика. Приближно на средини дршке налази се прстенасто проширење. Нож је оштећен корозијом. Недостаје оплата дршке.

Д = 28,8 cm; ДС = 24 cm; ШС = 4 cm;

СКРАЋЕНИЦЕ У КАТАЛОГУ

Д – укупна дужина предмета

ДС – дужина сечива

ШС – највећа ширина сечива

ШТ – највећа ширина (пречник) тулца

ДУ – дужина ушица

ШП – ширина пробоја

ДП – дужина пробоја

УДК: 739.7.033(497.11)

MARKO ALEKSIĆ

WEAPONS FROM MEDIEVAL COLLECTION
OF NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

Summary

National Museum in Belgrade has given the Military Museum in Belgrade on a loan fifteen pieces of weaponry for the permanent exhibition of the museum. These are three spearheads, four axes, seven arrowheads and one battle knife. As all of these objects are chance finds from the territory of Serbia and acquired by purchase there are no data about the finding conditions. Because of that we analyzed their typological and chronological characteristics and classified them in the catalogue and texts as well as on figures according to the types of weaponry.

Spearhead found in the Danube (cat.no. 1; fig. 1/2) has the blade of deltoid shape and has been in use in the various time periods. According to the similarity with medieval finds from the central and western Balkans it was dated in the period from the 14th to the 16th century. Spearhead with elongated leaf-shaped blade also found in the Danube (cat. no. 3; fig. 1/3a, 3b) by its shape resembles the type of the Celtic spearheads but according to the analogies with medieval specimens discovered in the territory of Serbia and Bosna dates from the 14th-15th centuries. In the Danube has also been found the spearhead with slender blade of rectangular cross-section (cat.

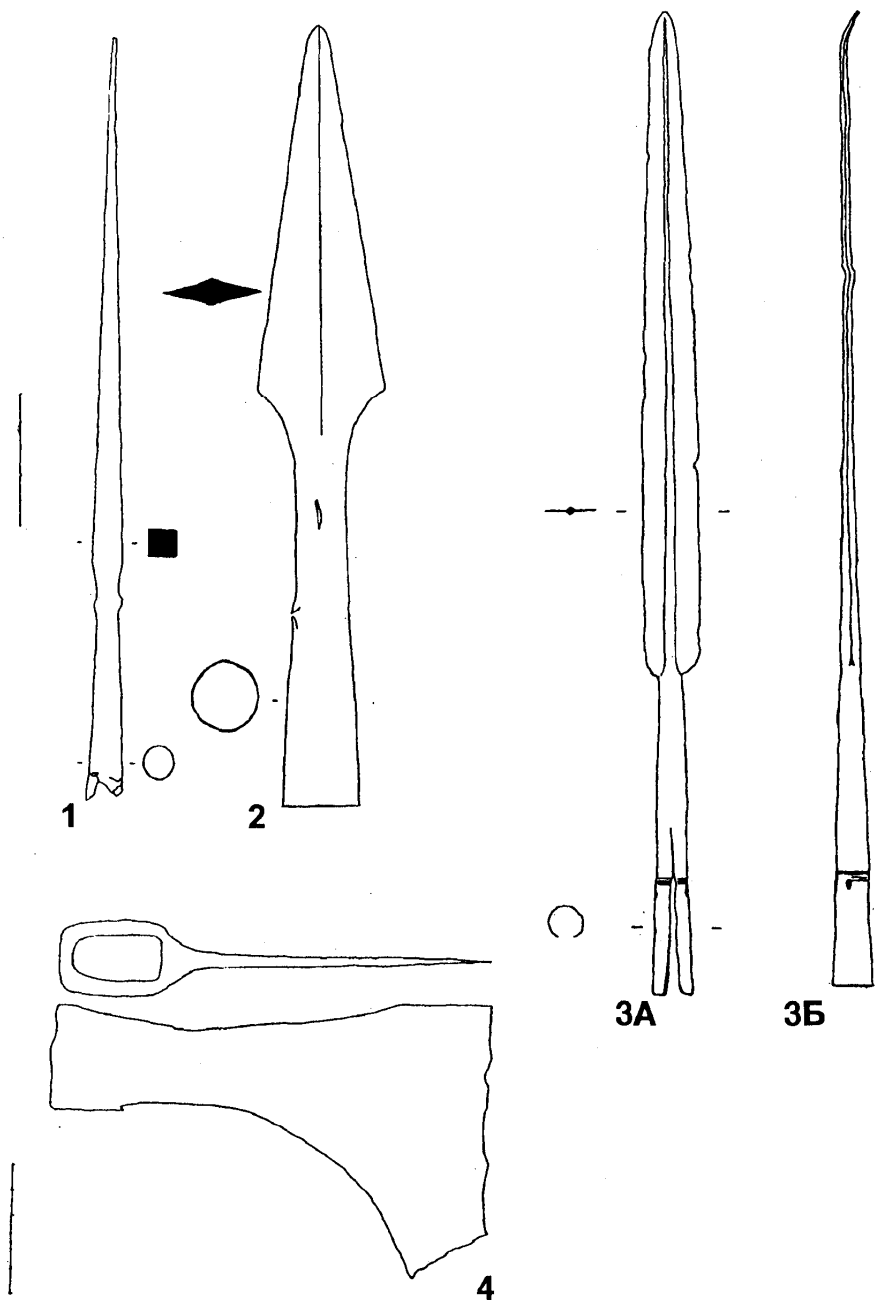
no. 2; fig. 1/1). The same type of spearhead had been recorded in Dubrovnik according to historic sources in 1349. By analogies with the finds from Bulgaria and Serbia this spearhead has been dated into the 14th century.

Axe discovered in the vicinity of Žagubica, to the northwest of Bor, eastern Serbia (cat. no.4; fig. 1/4) belongs to the type of medieval axes very commonly used by the Slavs so it was possible to date it only generally into the medieval period. Axe found in the Danube (cat. no. 5; fig. 2/1) has according to certain similarity with the find from the Iron Gates been dated generally in the 14th-16th centuries. Battle-axe from the unknown site (cat. no. 6; fig. 2/2) on the basis of analogies with specimens from Serbia and Croatia as well as the painting representation of the axes from Russia dates from the 15th-16th century. Axe of large dimensions found in Smederevo (cat.no. 7; fig. 2/3) is the most similar to two axes also originating from Smederevo and belongs to the period between the 14th and 16th century.

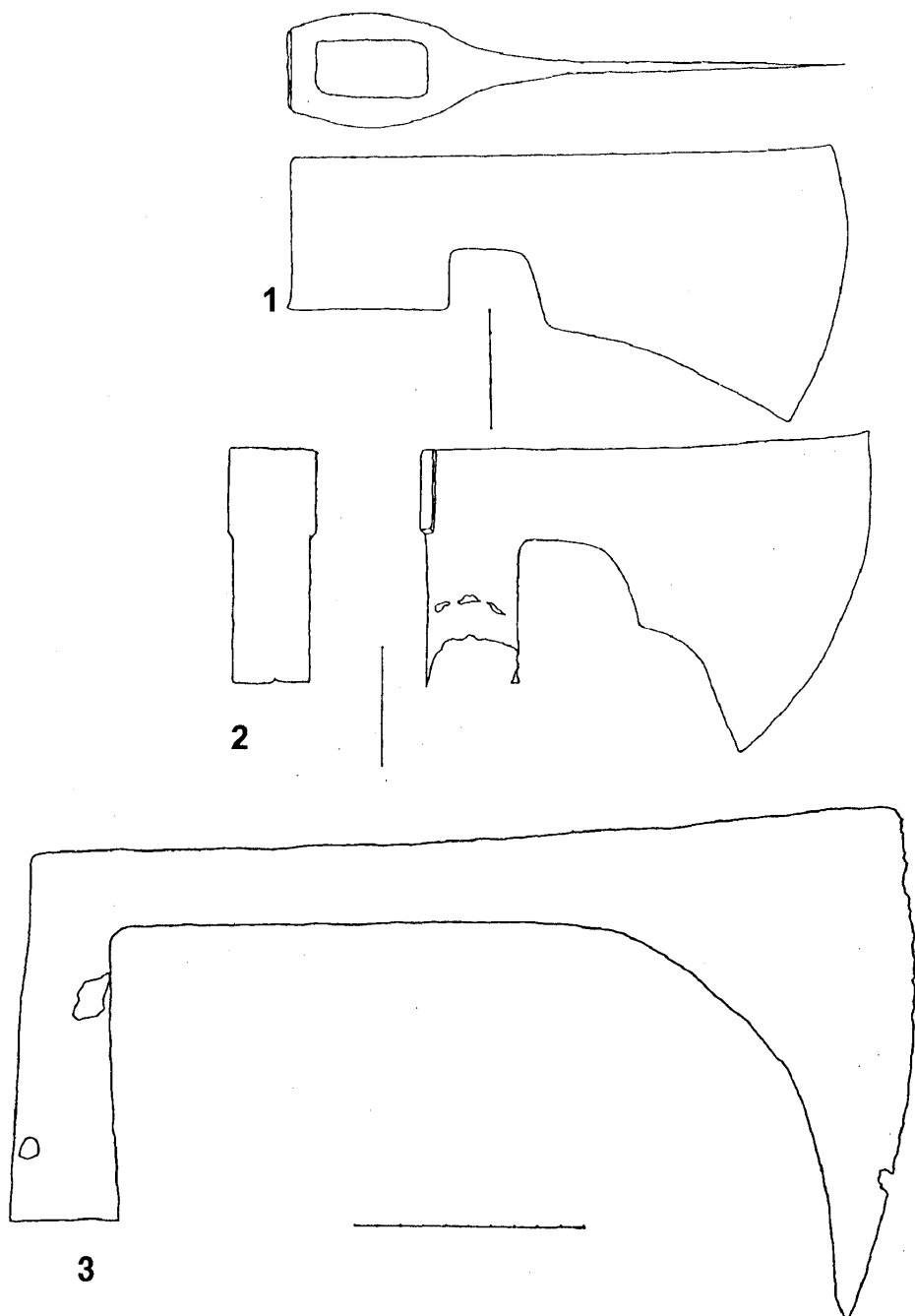
The arrowheads from Brestovik near Belgrade (cat. no 8; fig. 3/1), Leušiće to the northwest of Čačak (cat. no. 9; fig. 3/2) and Kostol near Kladovo by the Danube (cat.no. 10; fig. 3/3) have triangular tip with elongated lateral tangs and a socket. This type of arrowheads has been widely distributed among the Slavs but also in the West and South Europe so it could be generally dated into medieval period. The arrowhead tip with three edges and a tang from the vicinity of Niš (cat. no. 4; fig. 3/4) belongs to the type of nomadic arrowheads and has been dated into the early medieval period. Three-edged arrowhead with socket from the unknown site (cat. no. 12; fig. 3/5) according to the analogies from the Serbian Danube valley and Slovakia had been in use in the 11th century. Two-edged rhomboid arrowhead with a tang found in Ritopek near Belgrade (cat. no. 14; fig. 3/6) has numerous analogies in the East Europe and in our territory such arrowheads have been in use during entire medieval period. The arrowhead of deltoid shape with a tang from Kostol near Kladovo (cat. no 14; fig. 3/7) dates from the 14th-15th century.

Battle knife found in Brestovik near Grocka, vicinity of Belgrade (cat. no. 15; fig. 3/8) by its shape and type resembles the Celtic battle knives and dates from the 1st century BC.

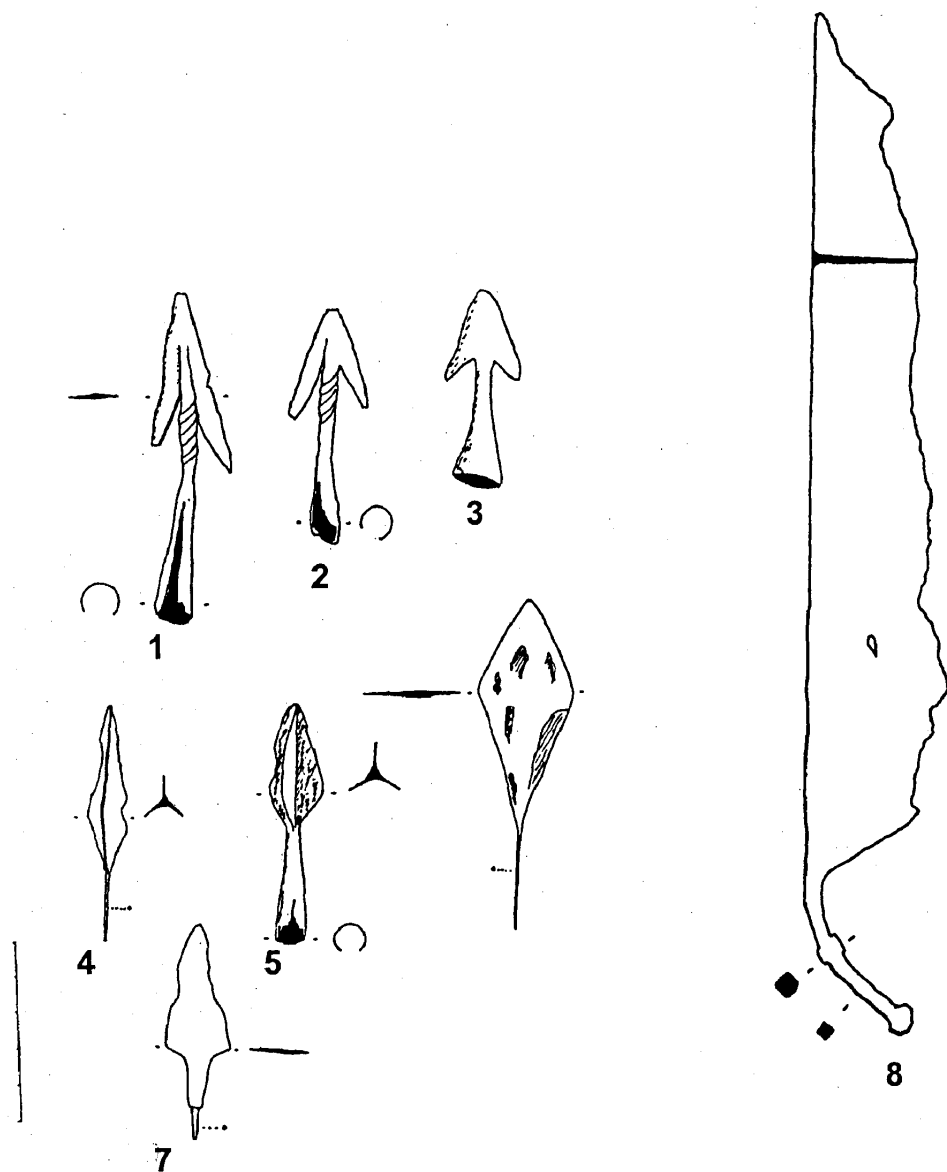
12. 02. 2001.



Сл. 1. Копља.
Fig. 1. Spears.



Сл. 2. Секира.
Fig. 2. Axes.



Сл. 3. Врхови стрела (1-7); нож (8).
 Fig. 3. Arrowsa (1-7), knife (8).